

UDK 940.547.2-053.2(497.4)"1942/1943"

Prejeto: 17. 10. 2005

Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943

METKA GOMBAČ

mag., višja svetovalka II, vodja Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II, Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, el. pošta: metka.gombac@gov.si

IZVLEČEK

Med drugo svetovno vojno, ko so si Slovenijo razdelili nemški, italijanski in madžarski okupatorji, je bil tudi mladi rod izpostavljen istim pritiskom kot starejša generacija. Tako so spoznali racije, požige, smrt, raznarodovanje in množične izgone v koncentracijska taborišča.

Zaradi množičnega upora proti italijanskemu okupatorju v letih 1941–1943 so Italijani aprila 1942 začeli veliko ofenzivo, ki se je končala šele novembra 1942. V njej so ostro nastopili proti civilnemu prebivalstvu, ki je podpiralo narodnoosvobodilno gibanje. O tem, kako so otroci doživljali in preživljali dneve v italijanskih koncentracijskih taboriščih Rab, Gonars, Monigo, Renicci, Padova, Visco, nam pričajo spisi in risbe otrok z območja Bosljive Loke, Osilnice, Trave, Drage in Loškega Potoka. Ti spisi in risbe so nastali leta 1944 v partizanskih šolah na Ribniškem in Kočevskem. Ob tretji obletnici ustanovitve OF so razpisali tekmovanje. Temi sta bili "Otroci nam govorijo" in "Naš otrok v internaciji". Sodelovali so otroci od prvega do zadnjega razreda osnovne šole. Pričevanja so napisana v preprostem jeziku, brez olepšav, tako kot so se otrokom dogodki vtisnili v spomin, in sicer na izredno poveden, pretresljiv način. Iz njih odsevata neposredno dojetanje otrok in izpoved dogodkov na način, na katerega se lahko izražajo le otroci.

Prispevku je dodan seznam otroških spisov, ki so shranjeni v AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, podan pa je tudi pregled fondov in zbirk Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II, Arhiva Republike Slovenije, kjer so dokumenti, ki obravnavajo problematiko otrok, žrtev druge svetovne vojne.

KLJUČNE BESEDE: italijanska koncentracijska taborišča, Rab, Gonars, Treviso, otroci, druga svetovna vojna, partizanske šole, Kočevsko, Ribniško območje

ABSTRACT

THE CHILDREN IN THE ITALIAN CONCENTRATION CAMPS 1942–1943

During the World War Two, when Slovenia was divided among the German, Italian and Hungarian enemies, who occupied the country, the young generation was exposed to the same oppression as the older one. So they came to know the raids, the arsons, death, the denationalization and the mass deportations into the concentration camps.

Because of the mass rebellion against the Italian occupiers in the years 1941–1943, the Italians started a vast offensive, which ended as late as November 1942. They proceeded very severely against the civilian population, who supported the National Liberation Movement. Written documents and drawings of the children from the area of Bosljiva Loka, Osilnica, Trava, Draga and Loški Potok, give evidence and bear witness about what the children experienced and how they managed to survive the days in the Italian concentration camps of Rab, Gonars, Monigo, Renicci, Padua, Visco. Those written documents and drawings were created in the year 1944 in partisan schools in Ribnica and Kočevje area. The competition was published at the occasion of the third anniversary of the Liberation Front. The themes were "The children talk to us" and "Our child in the internment". The children, from the first to the last grade of the elementary school, took part in the competition. The testimonies are written in a simple language, without any embellishment, in the way the events impressed on the children's memory, namely in a very descriptive, deeply moving way. They are reflecting the direct comprehension of the children and their deposition of the events in the manner that only children have been able to express.

The list of the children's written documents, deposited in AS 1769, Collection Occupier's prisons and camp, in the box number 1, has been supplemented to the contribution; the review of the funds and collections of the Department of dislocated archival material II of the Archives of the Republic of

Slovenia, where the documents, dealing with the issues of children, victims of the Second World War, has also been supplemented.

KEY WORDS: *the Italian concentration camps, Rab, Gonars, Treviso, children, Second World War, partisan schools, Kočevje, Ribnica area*

Tematika o otrocih, žrtvah druge svetovne vojne, v celoti še ni bila obdelana. Tudi zgodovinske pisje, tako slovensko kot italijansko, ki obravnava vprašanja rezistence, ni sistematično raziskalo teh tragičnih dogodkov. Otrok je usodno povezan s svetom odraslih. Med drugo svetovno vojno, ko so Slovenijo zasedli nemški, italijanski in madžarski okupatorji, je bil tudi mladi rod izpostavljen vsem pritiskom, raznarodovanju, množičnemu izgonu, trpljenju v koncentracijskih taboriščih, delovnih taboriščih in fizičnemu iztrebljanju. Otroci so delili usodo svojih staršev, saj se vojna ni omejevala le na spopade med oboroženimi vojaki. Na ta način so bili oropani otroštva in potisnjeni v razmere, ki so jih krojili odrasli. Bili so odgnani s svojih domov, svojega okolja, iztrgani iz svojih družin, izgubili so najbližje, prisiljeni so bili živeti v tujem, nepoznanem, neprijaznem okolju. Onemogočeno jim je bilo tudi šolanje v materinem jeziku.

Zaradi neuspehov v bojih s partizani govorimo o času velike italijanske ofenzive (april–november 1942). Italijanski okupator se je odločil, da bo obračunal tudi s civilnim prebivalstvom, ki je bilo narodnoosvobodilnemu gibanju v močno oporo. Zato je general Roatta¹ izdal Okrožnico 3 C, s katero je uzakonil nasilje nad civilnim prebivalstvom. Vojaški ukrepi so dovoljevali streljanje talcev, interniranje družin, požiganje itd.

V ofenzivi poleti 1942 je bila med najbolj prizadetimi deli Kočevska. Vasice na levem delu reke Čabranke, pod velikimi gozdovi Medvedjeka, od Novega Kota proti Prezidu pa do Borovške gore, so bile do prve polovice avgusta 1942 le še prazna pogorišča. V nekaj dneh jih je bilo uničenih 12. Prebivalce so odgnali najprej v dolino, v Čabar, od tam pa v koncentracijska taborišča na Rab, v Gonars, Monigo, Visco, Padova, Renicci.²

Okupatorjev teror seveda ni prizanesel nikomur, ne ženam in starcem ne otrokom. O tem, kako so preživljali dneve v koncentracijskih taboriščih otroci, nam pričajo zapisi in risbe otrok, ki jih hrani Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije. Nastali so spomladi leta 1944 v partizanskih šolah, na osvobojenem ozemlju na Kočevskem in Ribniškem. Otroci nam sporočajo, kako so doživeli teror, požige domov, ločitev od staršev, bivanje v koncentracijskih taboriščih, lakoto, mraz itd. Napisani so v preprostem jeziku. Brez olepšav,

nekateri opremljeni z risbicami, tako kot so se jim vtisnili v spomin, na izredno poveden, pretresljiv način govore o lakoti, trpljenju, boju za preživetje, umiranju najbližjih.

Tako nam pripoveduje Drago Kaličič, star deset let: "Jaz nimam očeta. Ustrelili so ga Italijani. Nekega dne so prišli v vas. Izgnali so nas iz hiše. Vsi smo zelo jokali, posebno mama. Očeta so zaprli. Zaprtih je bilo dosti mož. Vse so odpeljali v Zamost in 12 mož ustrelili. Mojega očeta tudi. Ko smo zvedeli smo vsi zelo jokali. Hišo so nam zažgali, nas pa so odpeljali v internacijo".³

Položaj slovenskih in hrvaških internirancev v italijanskih koncentracijskih taboriščih je bil različen, najteže je bilo na Rabu, tako da je zaradi lakote, mraza, brezupno slabih higienskih razmer, umrlo na tisoče internirancev vseh starosti. Res da v italijanskih koncentracijskih taboriščih ni bilo sistematičnega ubijanja, ne plinskih celic ne krematorijev kot v nemških, toda na Rabu in v drugih italijanskih koncentracijskih taboriščih so ljudje umirali, ker so jim določili premalo hrane, preslabo bivališče in slabo obleko. Namen odločujočih je bil, da bi internirance tako oslabili, da bi se ti ne mogli ne upreti ne zbežati. Namesto za hitro fizično iztrebljanje so se odločili za počasno stradanje in končno smrt, ta pa je najpogosteje kosila prav med najšibkejšimi. Deportiranje in smrt otrok so vojaški strategji največkrat ocenjevali kot postransko škodo, ki ji ni bilo pripisati prevelike vloge.

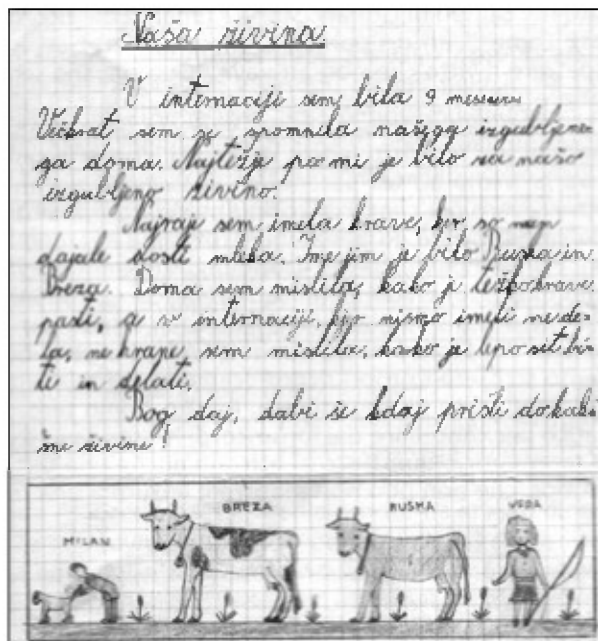
Kako je odrasle bremenila tragedija otrok, nemoč, da bi to stanje preprečili, končali, lahko razberemo tudi s slik in skic otrok, ki jih je slikar Stane Kumar risal v koncentracijskih taboriščih na Rabu leta 1942 in v Gonarsu leta 1943. Sam je zapisal v spominih, da je od jeseni 1942 vsak dan opazoval otroke in skušal to prenesti na papir predvsem zato, da bo po vojni lahko pokazal trpljenje otrok v taboriščih. "Preživel sem lakoto v Trstu med prvo svetovno vojno", pravi umetnik, "vendar takih prizorov, da bi zrle na vsakem koraku usihajoče otroške oči ni bilo. Tu pa je bilo na stotine otrok od dojenčkov do šolarjev. Lakota je vedno bolj pritiskala na njihov organizem in psiho, čedalje bolj so otopeli, ždeli po kotih in se zelo malo pogovarjali med seboj. Posledica te grozne revščine je bila velika shiranost in umrljivost."⁴ Slike in skice hranijo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, v Ljubljani.

¹ Roatta Mario, general, poveljnik 2. armade.

² AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Bogomil Gerlanc, Naš otrok v internaciji.

³ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Drago Kaličič.

⁴ Stane Kumar, Risal sem otroke v koncentracijskem taborišču, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 144–148.

Naša živina. Vera Cimprič. Draga, 20. junij 1944 (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiusi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč in italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 29)

Odrasli taboriščniki so pomagali otrokom s hrano, ki so jo dobivali v paketih od doma, poskrbeli so tudi za sirote, ki so ostali brez staršev. Tako so ob kapitulaciji Italije odpeljale žene večje število otrok sirot s seboj kot svoje in jim s tem omogočile vrnitev domov. Skrb in solidarnost z otroki sta bili navzoči na vsakem koraku.

Najslabše razmere so bile na otoku Rabu. Taborišče so na hitro pripravili junija 1942 za interniranje iz Slovenije in Hrvaške. To naj bi bilo največje koncentracijsko taborišče, ki bi sprejelo do 20.000 ljudi, vendar ga niso dogradili do konca. Od 27. julija 1942, ko so Italijani pripeljali na Rab prvi transport, se je taborišče, ki niti še ni bilo pripravljeno na sprejem večjega števila ljudi, hitro polnilo. Internirance so namestili v vojaške šotore in šele v začetku leta 1943 so bile pripravljene prve barake. Koncentracijsko taborišče je imelo več delov. Moške so določili v "campo 1", "campo 2" in "campo 4", ženske, otroke in starce pa v "campo 3", ki je bil na slabšem terenu na plitvini zaliva Sv. Evfemije; to je bilo usodno ob velikih deževnih ujmah jeseni 1942.

V spisu Na Rabu je nočno neurje opisal Ivan Štimec, star 10 let: "Bili smo internirani na Rab. Stanovali smo v šotorih ob morju. Spali smo na goli zemlji. Nekoč noč, ko smo že spali, je začelo močno pihati in deževati. Morje je naraščalo. Skoro smo bili do kolen v vodi. Jokali smo in klicali

na pomoč. Hoteli smo bežati, toda straža nas ni pustila ven iz ograje. Morje pa je čedalje bolj naraščalo. Mnogo otrok je utonilo in tudi mnogo obleke nam je odnesla voda. Vihar je ponehal. Zjutraj je posijalo sonce, nas posušilo in ogrelo naše, od strahu in mraza premrle ude".⁵ Prav zaradi nemogočih življenjskih razmer, velike umrljivosti in boleznih so že v pozni jeseni ženske, otroke in starejše osebe preselili v Gonars.⁶ S preprostimi besedami je življenje v Gonarsu opisal Milan Cimprič, star 9 let: "V Gonarsu je bila taka lakota, da ni za pomisliti. Vse olupke smo pojedli, katere so kuharji metali v jamo. Nekoč smo vsi padli v to jamo. Jaz sem bil spodaj. Drugi so padli na mene. Vse kosti so me bolele. Dobil sem malo olupkov. Tako žalostno je bilo v Gonarsu".⁷

Že konec avgusta 1942 je bilo na Rabu okoli 1000 otrok mlajših od 16 let. V Monigu jih je bilo sredi marca 1943 med 3188 interniranci 979. Koliko jih je bilo med 25.000 slovenskimi interniranci, nam ne pove noben vir.⁸ Nasilno odtrgani od doma, iz svojega okolja, so bili otroci prestavljeni v tuje, nepoznane okolje, tam pa so bili izpostavljeni lakoti, brezupnim bivalnim razmeram, splošnemu pomanjkanju ter telesnemu in duševnemu mučenju. Umrljivost ljudi iz južne Kočevske na Rabu je bila zato največja v mesecih novembru in decembru 1942, ko so se pojavili še močna burja, dež in hud mraz. Od julija do novembra 1942, navaja v svojem poročilu general Giuseppe Gianni, so na Rabu umrli 104 otroci. Z Raba so prav zaradi brezupnih razmer v Gonars med 21. 11. in 5. 12. 1942 preselili 1163 žensk, 1367 otrok in 61 moških. Posamezne internirance so že od novembra 1942 pošiljali domov, večina pa je dočakala kapitulacijo Italije v koncentracijskih taboriščih.⁹

Med spisi, ki govore o lakoti, bedi, neurju, so tudi takšni, ki govore o tem, da so se otroci predajali spominom na dom, starše, domače živali, to pa jim je pomagalo pobegniti pred kruto vsakdanjostjo. O tem piše Vera Cimprič, stara 9 let: "Naša živina. V internaciji sem bila 9 mesecev. Večkrat sem se spomnila našega izgubljenega doma. Najtežje pa mi je bilo za našo izgubljeno živino. Najraje sem imela krave, ker so nam dajale dosti mleka. Ime jim je bilo Ruska in Breza. Doma sem mislila, kako je težko krave pasti, a v internaciji, kjer nismo imeli ne dela, ne hrane sem mislila kako je lepo sit biti in delati. Bog daj, dabi še kdaj prišli do kakšne živine".¹⁰

⁵ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Ivan Štimec.

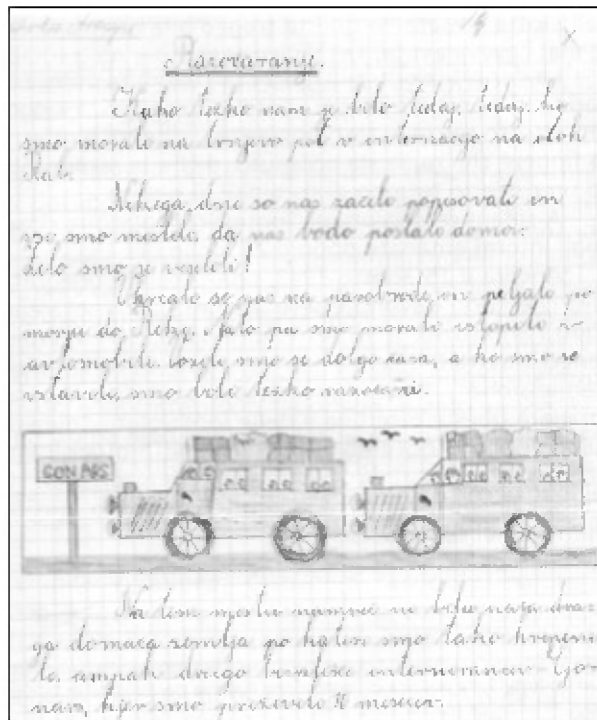
⁶ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 20–21.

⁷ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Milan Cimprič.

⁸ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 30.

⁹ Tone Ferenc, Rab-Arbe-Arbissima, Ljubljana 2000, str. 33–34.

¹⁰ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šk. 1, Vera Cimprič.

Razočaranje. Vladimir Miklič., Draga, 23. junij 1944 (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiussi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 53)

V vseh spisih je bila smrt stalna spremljevalka njihovih dni. V svojem prispevku je o tem pisala Slavka Mrle, stara 9 let: "Vsi nam pravijo interniranci, ker smo bili internirani. Bili smo v Trevizu. Zelo smo bili lačni. V Trevizu mi je umrl brat. Imela sem še enega brata. Ko je šel iz internacije, je umrl v bolnici na Sušaku. Ko smo zvedeli, smo vsi zelo jokali".¹¹

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 so se interniranci vračali na svoje domove. Veliko otrok je bilo brez enega ali obeh staršev, doma pa so jih čakali ostanki pogorelih domov. Polja, ki niso bila leto dni obdelana, so bila v jeseni 1943 prazna. Otroke so naselili po okoliških vaseh, pri znancih, sorodnikih, pri dobrih ljudeh. Konec oktobra in novembra 1943 je šla čez te kraje nemška ofenziva, nato pa je nastalo osvobojeno ozemlje. Skrb za otroke so prevzeli sorodniki, sosedje in pa terenske organizacije OF, AFZ, mladinska organizacija.

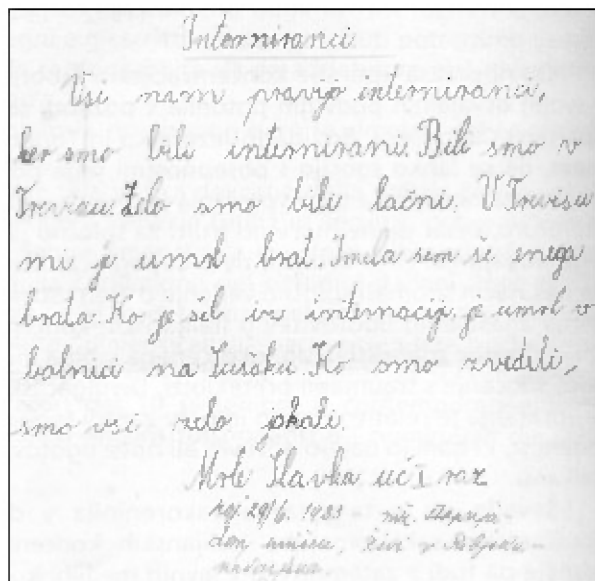
OF, ki je organizirala in usmerjala narodno-osvobodilni boj od ustanovitve 27. aprila 1941, je posebno skrb namenila otrokom, predvsem

tistim, ki so bili izpostavljeni bodisi ker so bili njihovi starši dejavni v narodnoosvobodilnem gibanju bodisi ga podpirali. Zavest, da je poskrbljeno za otroke, je dobro vplivala na starše, ki so bili v ilegali, bili internirani, itd. V Ljubljani in njeni bližnji okolici so bili tako imenovani "ilegalčki", otroci ilegalcev, internirancev, zapornikov in partizanskih borcev. OF je organizirala ljudi, ki so te otroke skrivali in skrbeli zanje. Za pomoč je skrbel Slovenska narodna pomoč, ki je nasledila že pred vojno delujočo Rdečo ljudsko pomoč. V okviru Slovenske narodne pomoči so leta 1942 organizirali otroški sektor, ki je skrbel posebej za take otroke. V to mrežo je bil vključen krog ljudi, ki so skrbeli, da so otrokom našli varno namestitev, da so jim priskrbeli novo identiteto, jih oskrbovali s hrano, obleko, poskrbeli za zdravniško pomoč. Leta 1942, ko je italijanski okupator obdal Ljubljano s 34 km dolgo žično ograjo, bunkerji, mitralješkimi gnezdi, se je okupatorjevo nasilje še stopnjevalo. Posledice racij, aretacij, streljanj talcev in množični transporti v internacijo so še povečali potrebe po gmotni in moralni skrbi za otroke. Otroški sektor je bil tako dobro organiziran in hermetično zaprt, da ne italijanskemu ne nemškemu okupatorju vsa leta vojne ni uspelo priti blizu, tako da je ostal nedotaknjen. Otroci so v povprečju dva do trikrat zamenjali rejnike, to pa pomeni, da je bilo družin, ki so skrbele za otroke, okoli 300. Družine so izhajale iz vseh slojev prebivalstva, bile so družine z otroki, brez otrok, neporočena dekleta, stari starši in drugi. Število otrok, ki so jih skrivali po raznih družinah v Ljubljani in okolici, je od začetnih 20 leta 1941 naraslo na 200 ob koncu vojne. Razen ene deklice so vsi preživeli. Kako so selitve, prilagajanja in stresi vplivali na otroke, je posebno poglavje, s temi problemi so se srečevali še leta po vojni.¹²

V januarju 1944 so na območjih, na katerih je nastalo osvobojeno ozemlje, začeli obnavljati tudi šole. Ob drugih ukrepih je izvršni odbor OF že 17. maja 1942 izdal poseben odlok o delovanju šolstva v Sloveniji na osvobojenem ozemlju. Na osnovi tega odloka se je začel obnavljati tudi šolski pouk na osvobojenem ozemlju na Kočevskem. Tako imenovano partizansko šolstvo je ena izmed posebnosti v organizaciji narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. V delovanju partizanskega šolstva so bila tri obdobja. Prvo je bila v pomlad leta 1942, ko je na Dolenjskem, h kateremu je spadalo tudi kočevsko območje, nastalo prvo osvobojeno ozemlje. Te prve začetke je prekinila velika italijanska ofenziva. Drugo obdobje partizanskega šolstva se je začelo po kapitulaciji Italije, septembra 1943. Na velikem osvobojenem

¹¹ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča šl. 1, Slavka Mrle.

¹² Ada Krivic, Skrb za ogrožene družine otrok v Ljubljani, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 20–39; AS 1872, Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in o NOB, 1918–1945.

Interniranci. Slavka Mrle. (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiusi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 56)

ozemlju so začeli obnavljati pouk za otroke, ki leto in tudi več niso hodili v šole. Pri izvršnem odboru OF je bila za to ustanovljena upravna komisija s posebnim odsekom za narodno vzgojo in prosveto. Ko je Kočevsko doživelo še nemško ofenzivo, ki je za krajši čas ustavila obnavljanje šol, so skrb za organizacijo šolstva prevzeli okrajni in okrajni odbori OF. Tretje obdobje partizanskega šolstva se je začelo februarja 1944 in končalo z osvoboditvijo. V tem obdobju se je izboljšala organizacija pouka, poskrbeli so za učitelje in njihovo dodatno izobrazbo, za učbenike. Upoštevati moramo, da se je življenje v partizanski šoli precej spreminjalo in da ni bilo govora o redni šoli z ustaljenim šolskim redom. Nanj so vplivali vojne razmere, bližina spopadov, navzočnost okupatorja. Odvisno je bilo od iznajdljivosti učiteljev in pomoči ljudi, ki so poskrbeli za prostore in prehrano učiteljev. Ena izmed oblik šolskega dela je postalo sodelovanje otrok pri najrazličnejših tekmovanjih – tako v tem, kdo bo zbral največ za potrebe vojske, kot v pomoči pri zbiranju hrane in obleke za tiste, ki so ostali brez vsega premoženja.¹³

Odsek za prosveto pri SNOS (prevzel je del zadolžitve odborov OF) je tako ob tretji obletnici

ustanovitve OF (27. aprila 1944) razpisal prvo tekmovanje OF; množično so sodelovali učenci in učitelji v partizanskih šolah. Med najpomembnejše dosežke tekmovanja sodijo otroški spisi s temama "Otroci nam govorijo" in "Naš otrok v internaciji". Za ti dve temi so se odločili učitelji šol v ribniškem okraju, v šolah v Bosljiivi Loki, Osilnici, Travi, Dragi in Loškem Potoku. Sodelovali so učenci vseh stopenj od prvega do zadnjega razreda osnovne šole. V prispevkih so, kot je vidno, opisani spomini otrok na trpljenje doma in v internaciji. Prispevki, spisi, risbe niso le dokument časa, ampak so bili dragocena pomoč slovenskim pedagogom in mladinskim psihologom v poznejšem obdobju. Iz njih odsevata neposredno dožemanje otrok in izpoved dogodkov na način, kakršnega zmorejo le otroci. Učitelji so pripravili navodila, kako naj bodo prispevki pripravljene, da bi opis dogodkov "ohranil izraz otroške duše brez šolske in druge navlake in vpliva, ker samo takšen neposreden opis mora biti otroški dokument tistih dni".¹⁴

Ocenjevalna komisija je zbirko otroških spisov nagradila kot celoto, nagradili pa so tudi posamezne šole in učence. Spisi so ostali takšni, kot so jih šolarji napisali, z vsemi slovničnimi in pravopisnimi napakami. Dodani so podatki o otroku, ki je spis napisal, in mnenje učitelja. Upoštevali so, da so bili otroci leto ali več brez šolanja.

Zapišimo na koncu nekaj misli njihovega učitelja Bogomila Gerlanca, ko je v spremnem dopisu komentiral izdelke svojih učencev:

- "naj bodo ti izbrani spisi izdelek naše mladine, dokument njenega trpljenja in žrtev;
- naj bodo temelj naše obtožbe;
- naj služijo mladinoslovcu in dušeslovcu, vzgojitelju in politiku pri njegovem delu kot izraz mladega rodu v svojem edinstvenem trpljenju;
- naj ostanejo dokument katerega je učiteljstvo rešilo pozabe, ki jo bo prinesel čas in rast mladine".

Od gradiva, ki se je nabralo ob koncu tekmovanja, so ohranjeni le izbrani, najpomembnejši in najznačilnejši spisi, opremljeni z dragocenimi podatki in pripombami učiteljev, ki nam povedo starost, kateri razred je otrok obiskoval, kje je živel, v kakšnih razmerah (sirota, požgan dom, očeta ustrelili, mati umrla v internaciji itd.), opisane so njegove sposobnosti (nadarjen, marljiv), pri nekaterih tudi zdravstveno stanje.

Seznam otroških spisov po tematiki:

1. Pred internacijo, Vera Cimprič
2. Mojega očka ni več, Ivanka Poje
3. Naša živina, Vera Cimprič
4. Moj oče, Drago Kaličič
5. Iz dni mojega trpljenja, Jožko Miklič
6. Lakota v Trevisu, Nada Cimprič

¹³ Slavica Pavlič, Narodnoosvobodilna borba in organizacija šolstva, Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 90–115; Jože Princič, Odnos ljudske oblasti slovenskega naroda do otroka v obdobju NOB (1944–1945), Otroštvo v senci vojnih dni, Ljubljana 1980, str. 61–84.

¹⁴ AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1, Bogomil Gerlanec, Naš otrok v internaciji.

7. Poplava na Rabu, Antica Troha
8. Umrli mi je ata, Ludvik Pantar
9. Spomini na Gonars, Milan Cimprič
10. Na Rabu, Ivan Štimec
11. Interniranka, Marica Štimec
12. Prihod v barake, Marjan Grajš
13. Kaj smo jedli na Rabu, Alojzije Ješelnik
14. V internaciji, Ivanka Brežič
15. Razočaranje, Vladimir Miklič
16. Spomini na moj dom, Julka Poje
17. Predčasen povratak domov, Nada Cimprič
18. Interniranci, Slavka Mrle
19. Vrnitev iz internacije, Marica Malnar
20. Rab je izpil našo kri, Mirko Pantar
21. Iz mučilnice, Ferdinand Troha.

Spisi so našli pot v arhiv, tako da zdaj bogatijo arhivsko gradivo Oddelka za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije. Skupaj s seznama internirancev, ki so v fondih italijanskega okupatorja, nam tako pomagajo sestavljati sliko obdobja druge svetovne vojne.

Za študij te problematike obstaja v Arhivu Republike Slovenije, Oddelka II, dokaj bogato arhivsko gradivo; sestavljajo ga fond, zbirke in pričevanja.

Zbiranju gradiva za velike spremembe, ki so se dogajale med drugo svetovno vojno na prostoru današnje Slovenije je bila namenjena posebna skrb že med NOB. Že januarja 1944 je na osvobojenem ozemlju delovala začasna civilna uprava, v okviru te pa je bil ustanovljen Znanstveni inštitut, ki ga je vodil zgodovinar dr. Fran Zwitter; zavedal se je, kako pomembni so arhivski viri za preučevanje preteklosti. Od leta 1944 dalje so namenjali skrbi za arhivske dokumente veliko pozornost in to gradivo predstavlja osnovo Oddelka II, ki je eden od naslednikov Znanstvenega inštituta. Se pred koncem vojne, januarja 1945, je bil izdan odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih, zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetniških zbirk in priradnih znamenitosti (objavljen v Uradnem listu Slovenskega NOS).

Dokumenti, ki obravnavajo problematiko otrok, žrtev druge svetovne vojne, so predvsem v teh fondih in zbirkah:

- AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča, šk. 1
- AS 1872, Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in NOB, 1918–1945
- AS 1840, Zbirka gradiva o žrtvah italijanskih okupacijskih oblasti
- AS 1953, Zbirka Slovenke v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945
- AS 1775, Poveljstvo XI. armadnega zbora
- AS 1788, Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, kabinet
- AS 1796, Kraljeva kvestura, Ljubljana 1941–1943
- AS 1781, Poveljstvo grupe kraljevih karabinerjev, Ljubljana 1941–1943

- AS 1752, Slovenski rdeči križ v Ljubljani
- AS 1822, Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev, Ljubljana
- AS 1830, Slovensko kulturno-prosvetno društvo Franc Rozman-Stane, Odbor za Srbijo
- AS 1627, Pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem
- AS 1800, Glavni odbor Antifašistične fronte žena Slovenije
- AS 1670, Izvršni odbor OF
- AS 1828, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS
- AS 1790, Okrajno glavarstvo Črnomelj
- AS 1602, Deželni svetnik Okrožja Celje 1941–1945
- AS 1791, Vojaško vojno sodišče 2. armade, sekcija Ljubljana 1941–1943

SEZNAM NAVZOČIH OTROK V KONCENTRACIJSKEM TABORIŠČU GONARS (VIDEM) SPOMLADI LETA 1943.			
METKA GOMBAČ, BORIS M. GOMBAČ, DARIO MATTIUSI, QUANDO MORI MIO PADRE. DISEGNI E TESTIMONIANZE DI BAMBINI DAI CAMPI DI CONCENTRAMENTO DEL CONFINE ORIENTALE (1942–1943). KO JE UMRIL MOJ OČE. RISBE IN PRIČEVANJA IZ KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ NA ITALIJSKI VZHODNI MEJI (1942–1943), str. 67)			
Ime	Prejeto	Leto	Opombe
1- BILAL Binta	61	1939	Predhodn
2- BILAL Bogodar	61	1941	Bogodar
3- BILAL Cveta	61	1940	Ormožsko
4- BILAL Klemen	61	1942	id
5- BILAL Kofic	61	1933	Stari Log
6- BILAL Kosa	61	1939	id
7- BILAL Kosa	61	1939	id
8- BILAL Mila	61	1931	Terzianova
9- BILAL Peter	61	1939	Terzianova
10- BILAL Rpa	61	1933	id
11- BILAL Rpa	61	1937	id
12- BILAL Rpa	61	1935	Stari Log
13- BILAL Rpa	61	1937	id
14- BILAL Rpa	61	1935	Stari Log
15- BILAL Rpa	61	1942	id
16- BILAL Rpa	61	1936	Stari Log
17- BILAL Rpa	61	1939	id
18- BILAL Rpa	61	1935	id
19- BILAL Rpa	61	1942	id
20- BILAL Rpa	61	1933	id
21- BILAL Rpa	61	1933	id
22- BILAL Rpa	61	1935	id
23- BILAL Rpa	61	1937	id
24- BILAL Rpa	61	1933	id
25- BILAL Rpa	61	1934	id
26- BILAL Rpa	61	1941	id
27- BILAL Rpa	61	1933	id
28- BILAL Rpa	61	1933	id
29- BILAL Rpa	61	1933	id
30- BILAL Rpa	61	1933	id
31- BILAL Rpa	61	1933	id
32- BILAL Rpa	61	1933	id
33- BILAL Rpa	61	1933	id
34- BILAL Rpa	61	1934	id
35- BILAL Rpa	61	1934	id
36- BILAL Rpa	61	1934	id
37- BILAL Rpa	61	1933	id
38- BILAL Rpa	61	1935	id
39- BILAL Rpa	61	1933	id
40- BILAL Rpa	61	1933	id
41- BILAL Rpa	61	1933	id
42- BILAL Rpa	61	1933	id
43- BILAL Rpa	61	1936	id
44- BILAL Rpa	61	1937	id
45- BILAL Rpa	61	1941	id
46- BILAL Rpa	61	1935	id
47- BILAL Rpa	61	1936	id
48- BILAL Rpa	61	1933	id
49- BILAL Rpa	61	1935	id
50- BILAL Rpa	61	1934	id
51- BILAL Rpa	61	1934	id
52- BILAL Rpa	61	1935	id
53- BILAL Rpa	61	1935	id
54- BILAL Rpa	61	1935	id
55- BILAL Rpa	61	1935	id
56- BILAL Rpa	61	1937	id

Seznam navzočih otrok v koncentracijskem taborišču Gonars (Videm) spomladi leta 1943. (Metka Gombač, Boris M. Gombač, Dario Mattiusi, Quando mori mio padre. Disegni e testimonianze di bambini dai campi di concentramento del confine orientale (1942–1943). Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943), str. 67)